

Л.Ц.Масловська, к.г.н.,
Вінницький торговельно-
економічний інститут КНТЕУ,
м.Вінниця

Теоретико-методологічні аспекти еколого-інноваційного розвитку регіонів України

У контексті теорій економічного розвитку з'ясовано сутність і значення інноваційної діяльності у досягненні нової якості розвитку. Акцентовано на актуальності еколого-інноваційного процесу як фактора сталого розвитку регіонів. Здійснено типологію регіонів України за рівнем і характером інноваційного розвитку.

The sense and main factors of innovation activities to reach a new development quality were determined in context of theory of economic development. The actuality of ecological and innovational process as a factor of sustainable development of regions was underline. The typology of regions of Ukraine was conducted by level and character of innovational development.

Нинішні суперечливі і непослідовні трансформаційні перетворення в Україні недостатньо зорієнтовані на подолання її технологічної залежності і досягнення нової якості зростання і розвитку. Тривалий період індустріальної еволюції призвів до винятково нераціональних відтворювальних пропорцій, при яких кожен пункт приросту продукції галузей, що працюють на потреби кінцевого споживання, потребує дво-трикратного збільшення продукції галузей, які виробляють засоби виробництва. Гіпертрофована сфера матеріального виробництва, недостатній розвиток соціально орієнтованих галузей спричинили виснаження природних ресурсів, порушення екологічної рівноваги, зниження загальної структурної ефективності.

Враховуючи те, що ефективність впродовж десятиріч оцінювалась кількісним ростом валового суспільного продукту

(ВСП), то акцент робився на розширенні добувних, сировинних галузей, оскільки ріст матеріаломісткості збільшує валову продукцію. При цьому прогнозування здійснювалось від досягнутого, тобто воно не ставало базою для вироблення довгострокової стратегії перебудови сформованих пропорцій. Коли б за основу прогнозування брались динаміка добробуту та якість життя, то пріоритет отримували б галузі, які забезпечують потреби людини. За таких умов до прогнозованих показників споживання слід включати екологічну чистоту довкілля та комплексність використання природної сировини.

Щоб існуючі виробничо-ресурсні і виробничо-споживчі пропорції набули якісно нового виду, необхідно здійснити структурний маневр - модернізаційний „стрибок”, який не повинен імітувати або копіювати техніко-виробничу структуру країн Заходу. Сучасна модернізація передбачає не нарощування масштабів економічної діяльності, а досягнення, за висловлюванням І.Валлерстайна, “рівноправного становища відносно “core economies” - ключових, „серцевинних” економік, які є імпульсами технологічних і соціальних змін у світі [1, 17]. Саме такий імператив необхідно було б взяти за основу інноваційної моделі розвитку нашої країни.

Для переходу на нову якість розвитку в країні є певні політичні й економічні передумови. Найважливіші серед них - вільні і висококваліфіковані трудові ресурси та окремі нові, високотехнологічні виробництва. З метою активізації першого фактора необхідна докорінна зміна мотивації і культури праці та розвиток повноцінного приватного сектора на власній основі. Значно складнішим завданням є перетворити інновації у потужний стимул розвитку. У теоріях циклів кон'юнктури М.Д. Кондратьєва та Й. Шумпетера науково-технічний прогрес та технологічні новації розглядаються не як зовнішній, а органічно вмонтований у механізм великих циклів елемент, здатний спричинити "зміну траєкторії кругообігу ... і змістити стан рівноваги" [2, 157]. Зміна траєкторії здійснення кругообігу і зміщення центру рівноваги відбувається під впливом нових комбінацій ресурсів і факторів виробництва, які зумовлюють в економіці ланцюгову реакцію, продуктами

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

якої є нові технології, нова організація виробництва, нові ринки збуту.

Реалізація Національної доктрини інноваційного розвитку і модернізації економіки України передбачає зміну співвідношення між базовими і соціально орієнтованими галузями промисловості, між ресурсо-, енерго- та наукомісткими галузями і виробництвами. На інноваційну модель розвитку потребують переходу як галузі матеріального виробництва, так і галузі невиробничої сфери, що створить передумови для становлення так званої нової економіки („економіки мереж”, або інформаційної). Стимулювання розвитку сервісного та інформаційного секторів економіки здатне ущільнити в часі перехід від промислової стадії розвитку через стадії „зрілості” і масового виробництва до інформаційної.

Забезпечення з допомогою новітньої техніки і технологій оптимізації суспільно-природної взаємодії позбавить суспільний розвиток природно-ресурсних і екологічних обмежень. На жаль, екологічні аспекти інноваційної діяльності не набули належного значення і пріоритетності у найважливіших нормативних документах інноваційного розвитку. Крім того, потребує більш чіткого тлумачення сам термін „інновації”. Дуже часто окремі суб’єкти господарювання та органи управління видають за інноваційну діяльність освоєння нових (таких, які раніше не вироблялись на даному підприємстві чи в регіоні) видів продукції. Інновації, у нашому розумінні, - це принципово нові технології і процеси, засновані на якісно відмінній ресурсній базі (матеріальній, трудовій, енергетичній, інформаційній тощо), що забезпечують економію суспільної праці і підвищення її продуктивності та ефективності.

Досягнення нової якості розвитку, який відповідає суті сталого, самовідтворювального, можливе лише на основі генерування нововведень. Ця конструктивна ідея Й. Шумпетера успішно використана вченими-регіоналістами для обґрунтування механізму саморозвитку території [3]. Інноваційні зміни створюють в економічних та територіальних системах будь-якого рівня внутрішню енергію ефективного

зростання.

Регіональні прояви циклічності розвитку економіки змінюють ієрархічні відносини панування і підпорядкування між центрами і периферією. При цьому для центральних територій характерно продукування і накопичення інновацій, здатних забезпечити їх функціональну перебудову. Виробничі функції при цьому витісняються на периферію і надають стимулів для економічної активізації малих та середніх міст. Це підвищує їх готовність до сприйняття нових функцій, поглиблює функціональну диференціацію периферії, посилює тенденції до вирівнювання рівнів розвитку. Таким чином, інновації спричиняють селективну перебудову промислової структури регіонів з посиленням її верхніх поверхів і вимиванням рядових виробничих функцій на ближню периферію [3, 77].

Аналіз інноваційної активності промислових підприємств у регіонах України свідчить про різноспрямовану динаміку та інтенсивність даного процесу. Найвищою часткою інноваційно активних промислових підприємств (понад 20% від загальної їх кількості) виділяються Волинська, Полтавська, Чернівецька і Чернігівська області, найнижчою Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Хмельницька області, м. Севастополь. Проте нижчі значення питомої ваги промислових підприємств, що запроваджують інновації у зазначених регіонах, ще не означають їхнє відставання у переході до інноваційного розвитку. Це результат значно більшої чисельності промислових об'єктів у індустріально розвинутих областях, переважна частина яких заснована на базі природно-ресурсних і енергетичних факторів. Тенденція до зростання частки інноваційно активних промислових підприємств існує в Донецькій, Житомирській, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Харківській і Хмельницькій областях, тобто в регіонах з переважанням трудо- і наукомістких галузей у структурі промисловості.

Критеріями типології регіонів за ступенем інноваційного розвитку можуть бути: забезпеченість науково-дослідною

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

інфраструктурою, ступінь інформаційної підготовки території, частка наукомісткої продукції у загальному обсязі виробництва, забезпеченість висококваліфікованими трудовими ресурсами, частка затрат на наукові дослідження і дослідно-конструкторські розробки у загальному обсязі затрат, співвідношення первинної-вторинної і третинної-четвертинної сфер та інші.

На підставі зазначених критеріїв виділяються центральні, напівпериферійні та периферійні регіони, які, в свою чергу, характеризуються значною неоднорідністю [3, 75].

Центральні регіони бувають двох типів: а) багатофункціональні столичного типу з провідною роллю четвертинного сектора і столичних функцій; б) високоурбанізовані центральні райони з диверсифікованою структурою господарства, домінуванням галузей НТП та переважанням промислових функцій. В Україні такими є м. Київ і Дніпропетровська та Харківська області, які здатні стати опорними у переході до формування нової якості продуктивних сил.

Серед напівпериферійних депресивних виділяються такі типи регіонів:

- старопромислові зі змішаною диверсифікованою структурою економіки, у якій переважають традиційні галузі (Львівська, Одеська, Запорізька);
- старопромислові з переважанням галузей важкої індустрії та поліцентричною структурою басейнового типу (Донецька і Луганська);
- осередки старої індустріалізації, що виникли на базі традиційних регіональних центрів (Київська, Полтавська);
- регіони порівняно нової індустріалізації (Сумська, Чернігівська, Кіровоградська, Черкаська);
- регіони зі значним екологічним та соціально-культурним потенціалом і вираженими рекреаційними функціями (АР Крим, м.Севастополь).

Периферійні регіони можуть бути представлені такими типами:

- *слаборозвинуті* аграрні: з переважанням інтенсивного

сільського господарства (Вінницька, Миколаївська,

Херсонська, Хмельницька, Тернопільська, Житомирська);
- *стратегічні* регіони зі значними можливостями
транскордонного співробітництва, посередницьких і
транзитних функцій (Чернівецька, Волинська, Закарпатська,
Рівненська);
- регіони давнього ресурсного освоєння з ареалами
гірничодобувної промисловості (Івано-Франківська).

В міру освоєння нових досягнень в науці і техніці і передачі імпульсів від центрів до периферії відбуватиметься поступова заміна базових галузей та обслуговуючої інфраструктури, що спричинить зміну джерел енергії і предметів праці, зростання структурної ефективності, скорочення виробничого й особистого споживання, досягнення економії ресурсів та раціональної рівноваги природного середовища.

Список літератури:

1. Нестеренко А. Переходный период закончился. Что дальше? // Вопросы экономики. - 2000. - №12. - С. 4-17.
2. Шумпетер И. Теория экономического развития. - М: Прогресс, 1982. -456 с.
3. Грицай О.В., Иоффе Г.В., Трейвиш А.И. Центр и периферия в региональном развитии. - М.: Наука, 1991. - 167 с.